

1577

Gene-
alogum
1532
Genealogia
Gene
Gene
1543

1. Lutheri s. Mart. |
modus orandi |
Wittenberge, 1541

2. Veli s. Joh. Oratio
de summis Beneficij
Mart. Lutheri mundo
exhibitis, 1588

W 3

DE SVMMIS

ET MAXIMIS BENEFICIIS DIVINITVS PER ELECTVM Spiritus sancti Organon Dñ. D.

MARTINVM LVTHERVVM, beatae memoriae, postremo & ingrato huic mundo exhibitis.

Scripta, & Germanicè de verbo ad verbum ferè pro concione recitata Eimbecq̃

à

M: IOHANNNE VELIO
ad S. Iacobum ibidem pastore.

Anno

M. D. XXCIIX.

*Dño M. Iohanni Gasnero Viro clariss.
& Verè venerando D. scilicet D. dno
suo magno colendo michi M. Velio*

DE
...

...

The ...
...

CLARISSIMIS,

DOCTISSIMIS, ET PRUDENTIS-
simis viris, Pietate, Eruditione, Prudentia, & omni
virtutum genere præstantissimis, Domino Ioachimo
Brandes seniori, Consuli Reipublicæ Hildesianæ am-
plissimo, & Domino M. Henrico Matthæi, & Do-
mino Ioachimo Brandes Iuniori, eiusdem Reipublicæ
Senatoribus lectissimis, nec non Domino Iohanni
Brandes I.V. Doctori ornatissimo, Dominis, ami-
cis & Mecænatibus suis omnibus & singulis
reuerenter in Christo co-
lendis.

Alutem & gratiam ab ipso
Filio Dei Domino & Imma-
nuele nostro Iesu Christo.
Clarissimi, doctissimi, & or-
natissimi viri, inter alia eaq;
varia & innumerabilia be-
neficia, quibus Deus æternus,
pater Domini nostri Iesu
Christi, pro sua ingenti qua erga nos miseros, & hu-
mi repentis vermiculos est φιλαυθροπία & bonita-
te, hac postrema mundi ætate, Germaniam patriam
nostram affecit, summum & maximum, imò planè
inenarrabile hoc esse arbitror, quod non tantū claris-
simam sui verbi lucem in ea exoriri, & ex illa in to-
tum orbem terrarum propagari voluerit: Sed etiam

PRÆFATIO.

quod multos excellentes viros, & fidelissimos sacra-
rum literarum interpretes, pietate animi vera, eru-
ditione solida, præcipuarum linguarum cognitione
exacta, orationis genere puro & perspicuo, methodi
artificio singulari, multisq; alijs Spiritus sancti donis
instructos & ornatos, benignè & clementer eidem
largitus sit. Si enim quod res est fateri volumus ipsi,
habuit certè, & etiamnum habet Dei beneficio in
præcipuis incorruptæ Augustanæ confessionis scholis
& Ecclesijs, tales Germania Theologos, qui non im-
merito cum antiquissimis & præcipuis veteris Eccle-
siæ scriptoribus & luminibus conferri, imò etiam ple-
risq; longè præferri possunt, id quod præclara ipsorum
scripta, quæ in omnium manibus versantur, tam di-
dactica quàm polemica, quibus Ecclesiæ Christi utili-
ter seruiuerunt, satis testantur abundè. Etsi autem
hæc nostrorum Theologorum scripta nullo modo abij-
cienda, vel aspernanda, sed grata mente, magnoq;
cum fructu & utilitate, omnibus veræ & syncerioris
Theologiæ studiosis, euoluenda esse censeam, meoq; lo-
co pro iisdem & Deo & ipsis authoribus omnibus &
singulis gratias agam, acturusq; sim quam diu vixero,
maximas: Vnius tamen Beati Lutheri, id quod pace
omnium bonorum dictum velim, diuina monumenta
reliquis omnibus præferenda esse arbitror. Verè enim
vt clarissimus vir, Dominus Michael Neander scri-
ptum de eo reliquit, fuit ille, $\chi\rho\iota\varsigma\ \sigma\omicron\mu\alpha\phi\acute{\omega}\sigma\phi\omicron\varsigma$
 $\text{καὶ θεὸς τῆς θεολογικῆς ἀμφοτέρων ἡμετέρων$
 ἀγαθῆς

PRÆFATIO.

ἀγαθὸν κρείττερόν τ' αἰχμητής, εὖ δὲ οὐκ
 γέγονεν, οὐτ' ἄρ' ἤύοιτο μάλλον ἰκανῶς ἐρ-
 μωεύσαι καὶ σαφῶς δηλώσαι τὰ θεῖα. Et
 certus sum, vt Domini D. VVelleri verbis vtar, nun-
 quam exoriturum esse, qui eum felicitate docendi, ac
 dexteritate interpretandi scripturam sacram, & spi-
 ritu, victurus sit, nec vereor ipsum, quo ad dona &
 certamina pertinet, cum Apostolo Paulo conferre,
 certè diuina sua eloquentia ipsum vas electionis supe-
 rare videtur. Cumq; verè de scriptis huius viri af-
 firmari possit illud Samsonis, nisi arassetis vitula mea
 nō inuenissetis, Ideo etiā maiori diligentia, post sacra
 Biblia, huius Herois scripta legenda & relegenda esse
 firmiter omninò statuo, & cum clarissimo Poëta Ge-
 orgio Fabricio piæ memoriæ dico:

Inter Theologos est gloria prima Lutherus,

Nam Christi merito nemo magis tribuit.

Huic par est nullus: placeat non degener eius

Discipulus: cui laus contigit ista: sat est.

Scio equidem multos esse, qui licet sibi egregiè
 sapere, καὶ καλῶς φιλοσοφεῖν, καὶ ἀγνῶς θεολο-
 γεῖν videantur, libros tamen Lutheri non adeò ma-
 gnifacere, cumq; vix primis labris, quod aiunt, eadem,
 vnam aut alteram pagellam vel obiter, quasi per tran-
 sennam perlegendo, degustarint, longè ipsis Caluini,
 Bezae, Ursini, Rami, & similium Sacramentariorum
 τῶν θεωνομῶν Iesu Christi hostium, scripta præ-
 ferre solent. Imò multorum tantam in iudicando esse

PRÆFATIO.

malevolentiam non ignoro, vt summa cum leuitate
 & impudentia effutire non vereantur, in scriptis Lu-
 theri nullam esse methodum, nullum esse ordinem, ni-
 hil deniq; artis, loqui & scribere Lutherum sine arte,
 sine Dielectica & Rhetorica, ideoq; à lectione libro-
 rum Lutheri sese abstinere, & alijs abstinendum esse
 etiam, censere. Quasi verò Spiritus sanctus cum sua
 grandiloquentia semper ad præcepta artium sese alli-
 gari patiatur. Quod si istiusmodi scioli & αὐτοδιδ-
 ακτοι, qui vix matulam Luthero viuo porrigere po-
 tuissent, remoto perspicillo penitus Lutheri scripta
 aspicere non grauabuntur, tantum in illis artis, tantum
 methodi & ordinis, tantum ornatus & eloquentiæ
 ubiq; deprehendent, vt etiam mirari satis non pote-
 rint, & sui ipsos iudicij & pigeat & pudeat.

Ego sanè vt meo loco non tantum auditores
 meos, quos beatum Lutherum verè amare scio, sed
 etiam studiosam scholæ nostræ iuuentutem, multosq;
 in vicinia nostra fratres & pastores, deniq; me ipsum
 ad assiduam & diligentem librorum Lutheri lectio-
 nem adhortare & exuscitare, hanc orationem satis
 equidem tenuem scripsi, & Germanicè ferè de verbo
 ad verbum pro concione recitavi. Cumq; eam me
 etiam aliquando mortuo tanquam testimonium meæ
 fidei & doctrinæ, quam, post Deum, ex beati Lutheri
 diuinis monumentis accepi, didici, & hausi, publicè
 extare cupiam, petentibus & suadentibus amicis qui-
 busdam, quorum authoritati morosè refragari meum

non

PRÆFATIO.

non est, Typographo typis excudendam eandem tradidi, & testificor illa ipsa, coram tota Iesu Christi in terris militante Ecclesia, Das ich gut Lutherisch sey / vnd durch Gottes hülffe gut Lutherisch bis in meine Gruben / sein / bleiben vnd erstorben wölle / rumpantur licet ilia Códris.

Vobis verò clarissimi & ornatissimi viri, Domini & Mecœnates plurimum colendi, orationem hanc satis equidem tenuem, simplici etiam & humili orationis genere conscriptam, dedicare & sub felici nominis vestri auspicio in publicum emittere volui, cum pro certò sciam, vos Dei beneficio & Lutherum ipsum tanquam singulare Dei organon, & Eliaz Germaniæ nostræ vltimum, verè & ex animo amare, & depositum syncerioris doctrinæ, quod ab ipso per Dei gratiam quasi per manus traditum accepimus, fideliter vestro loco custodire, & vt ad posteritatem, si qua tamen futura est, tam in schola quàm in Ecclesia vestræ vrbis, purè & syncerè transmittatur, pro virili, ratione officij vestri curare & iuuare.

Deinde, negare non possum singularia, eaq; minimè contemnenda beneficia à vobis collata in me esse, ex quibus præcipuum hoc esse verè & ingenuè fateor, cuius etiam quo ad vixero nullo vnquam tempore grata memoria animo meo effluet, quod videlicet superiori anno, rebus meis in periculoso & turbulento satis statu hærentibus, vestra, post Deum, potissimum autoritate effectum sit, vt in locum Reuerendi & optimi viri D. M. Heisonis Sengebeer ad S. Andream

P R Æ F A T I O.

apud vos felicitis memoriae concionatoris fidelissimi, legitime præter omnem spem & expectationem vocatus sim. Eam sanè vocationem, diuinitus oblatam, ambabus, quod aiunt, manibus amplexus fuisset, si modo bona cum conscientia & pace à meis dimitti hinc potuissem. Ut enim quod res est dicam, erant id temporis ex ignobili vulgo non pauci, qui me manibus pedibusq; constrictum ad Garamantas vsq; in exilium eijciendum clamabant, saniorum tamen consilijs & moderatione istæ quasi clamantium conspirationes, & coniuratorum clamores paulatim cum reprimerentur & sopirentur, nullo modo bona cum conscientia & pace ab ijs, penes quos, post Deum, ista potestas erat, dimissionem impetrare potui. Etsi itaq; Domino sic volente hoc in loco & statione mea manendum mihi fuerit, multis interim frementibus, cælumq; terræ miscere volentibus, mirandam tamen Dei protectionem & bonitatem, lucidè non obscure expertus sum in hodiernum vsq; diem, & sæpius cum Poëta in ipsis tribulationibus cecini:

Terra fremat, regna alta crepent, ruat Orcus & ortus,
Cui comes est Christus, nulla ruina nocet.

Ut igitur pro isto in me summo collato beneficio, animi mei gratitudinem erga vos aliquo modo declararem, hanc ad vos orationem mittere visum fuit. Splendidiori munere vos maximè dignos esse non nego, sed tamen bona me spes habet, vos propter ipsum Lutherum hoc quaecumq; chartaceum munusculum tanq; testimonium gratæ mentis, & pietatis animi mei er-

ga

PRÆFATIO.

ga vos, amicè & benignè, sicuti etiam vehementer rogatos vos velim, accepturos. Dignus profectò erat Magnus ille Lutherus, vt beneficia nobis per illum diuinitus collata, & labores ipsius plusq̃ Herculei, ab alijs me longè doctioribus describerentur. Veruntamen cum quod potui fecerim, Deo, & omnibus bonis & cordatis hanc meam quantumuis tenuem oratiunculam probatum iri non diffido. ~~Nemini eam obfuturam, profuturam verò multis spero.~~ Momus, quibus tantum sui quos progignunt cerebri fœtus placent, quiq̃ in aliorum laboribus censendis toti sunt oculati, in proprijs verò dijudicandis talpis cœciores, moror omninò nihil. Accipite itaq̃ clarissimi viri hosce meos qualescunq̃ conatus hilari animo, & fronte serena, meq̃ sicuti cœpistis, amare pergite. Quod si à vobis obtinero, sicuti confido maximo me beneficio affectum arbitrabor, & vicissim vobis pro ista vestri in me animi pietate & beneuolentia non modò meas preces, sed etiam quæ mihi sunt pietatis & humanitatis studia & officia in vniuersum offero & defero omnia. Benè & feliciter cum honestissimis coniugibus & liberis dulcissimis in Christo valete. Dabantur Eimbecæ ex Musæolo Iacobino, ipso die Calend. VIIbris, Anno CIO. ID. XXCVII.

V. Humanitatis

Reuerenter colens

M. Iohannes Velius ad S.
Iacobum pastor.

A S

ORATIO

I

ORATIO

DE SVMMIS

ET MAXIMIS BENEFICIIS DIVINITVS PER ELE-

ctum Spiritus sancti Organon Dñ. D.

MARTINVM LVTHERVVM, be-

atæ memoriæ, postremo & in-

grato huic mundo

exhibitis.

Anno
1586.

ANNVS hic est centesimus & tertius post-
 q̄ hac ipsa die, quæ
 decima est mensis
 Nouembris, & vigi-
 lia Martini Episcopi
 Thuronensis, singu-
 lari Dei bonitate &
 prouidentia in huius mundi lucem Isle-
 biæ in Comitatu Mansfeldico natus est
 reuerendus & incomparabilis vir Dñ D.
 MARTINVS LVTHERVVS sanctæ me-
 moriæ, Theologus summus, & syncerioris
 doctrinæ Christianæ restaurator felicif-
 simus. Cum igitur de hoc viro summo, &
 maximis beneficijs, quæ Deus ex im-
 mensa bonitate, & ineffabili planè mise-
 ricordia, per eundem, senescenti huic, sed
 heu nimis ingrato, imò planè deliranti
 mundo

mundo exhibuit, dies ipsa me admonu-
isset, precium operæ facturum me arbi-
tratus sum, si de hoc ipso viro Dei, & be-
nificijs diuinitus per illum exhibitis pu-
blicè hoc in loco aliquid dicerem. Idè
eam potissimum ob causam, vt non tan-
tùm mentes nostræ accendantur ad ma-
iorem erga Deum gratitudinem, pro di-
uinitus per hunc virum Dei, luce verbi
sui reuelata: sed etiam vt maiori studio
& diligentia in hac ipsa luce dum eam
habemus, ne fortè nos aliquando tene-
bræ comprehendant, ambulemus, & diui-
na huius heröis monumenta fideliter as-
seruando posteris nostris relinquendo
quasi per manus tradamus, nec non ma-
iori illa diligentia legendo & relegendo
euoluere studeamus.

Vt autem & meipsum intra certos
limites, & dicendi cancellos contineam,
& vobis, optimi auditores, quos beatum
Lutherum verè amare scio, crassiori,
quod aiunt, Minerua, singula quasi ob
oculos ponendo lucidè non obscurè ex-
ponam, delegi potissimum eam ad rem
maximè memorabilem historiam veteris
instrumenti de educatione populi Israëli-
tici ex Aegypto. Collatione enim huius
nostri & illius temporis accurata & dili-
genti instituta, quid & quantum à beato
Luthero

Luthero diuinitus excitato acceperimus, manifestè satis videbimus. Vos itaque optimi auditores, vt ea animi æquanimitate & beneuolentia, qua per annos sedecim ex hac ipsa cathedra, scripta Prophetica & Apostolica, simpliciter vobis declarantem me audiuitis, hac ipsa etiam hora, de hoc præclaro Spiritus Sancti organo pueriliter differentem audire nõ grauemini, etiam atq; etiam vehementer rogatos volo.

Descripsit sanè Spiritus sanctus passim in libris veteris & noui instrumenti, tam in scriptis Moysis, qui verè fuit vir Dei, & dux Chori Prophetici, quam in reliquorum Prophetarum, Euangelistarum & Apostolorum monumentis, multas historias Sanctorum, quæ non modò humanam eloquentiam omnem longè superant: Sed etiam omnium piorum admiratione & cognitione dignissimæ sunt, propterea quod & doctrinam grauiissimam & consolationem omnibus temporibus maximè necessariam nobis proponant. Nulla enim est historia in sacro Bibliorum codice, quæ non propter aliquam insignem vtilitatem, doctrinam & consolationem scripta sit, sicut vniuersaliter Paulus de tota scriptura inquit, Roman. 15. Quæcunq; præscripta sunt
ad

ORATIO.

4

ad nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

Ut autem de alijs in præsentia, quæ innumerabiles ferè sunt, historijs nihil dicam: Quid quæso admiratione magis dignum est ipsa totius mundi & omnium creaturarum visibilium & inuisibilium creatione, primorumq; parentum historia? Quid magis horrendum dici, scribi, aut cogitari potest ipso diluuiò, quo vniuersa totius generis humani multitudo opprimitur, non nisi octo animabus seruatis? Quid tristius est deletionè Sodomæ & Gomorrhæ, quæ igne & sulphure cœlitus immisso conflagrârunt? Quid miserabilius immolatione Isaac, & venditione Iosephi? Quem deniq; non vehementer afficerent dulcissimæ narrationes, de miranda protectione & defensione Nohæ inter aquas diluuij, Lothi habitantis apud Sodomitas, Danielis in lacu leonum, trium puerorum in fornace Babylonica, & similes quamplurimæ. Profectò si omnium hominum eloquentia in enarratione harû historiæ consumeretur, non tamen profunditatem sapientiæ, quæ in ijs continetur, exhauriri posse arbitror.

Quemadmodum autem præ reliquis

O R A T I O.

4
 quis stellis omnibus, quibus Deus cœlum
 mirificè exornavit, Solem sua magnitu-
 dine & motu suo etiam lumine & effica-
 cia, qua gratissimas temporum quadri-
 partitas vicissitudines efficit elucere vi-
 demus: Ita præ omnibus veteris instru-
 menti historijs maximè memorabilis est
 hæc, de qua paulò antè mentionem feci,
 historia liberationis & educationis populi
 Israël ex Aegypto. Est enim verè, vt
 D. Philippus ait, hæc ipsa historia, o-
 mnium historiarum, omnium ætatum à
 principio mundi, vsq; ad finem, excepta
 ipsa Christi passione & resurrectione lon-
 gè maxima. Præponit enim lucidè non
 obscurè, tanquam in tabella ob oculos,
 imaginem Ecclesię omnium temporum,
 & maximorum etiam miraculorum &
 mutationum, quæ omnibus ætatibus in
 Ecclesia Dei contingere solent. Non ita-
 q; immeritò D: Augustinus Moysen mi-
 nistrum veteris, & Prophetam noui Te-
 stamenti appellat. Et D: Paulus I. Cor.
 10. in hanc ipsam historiam, & gloriosas,
 easq; varias, huius populi liberationes,
 nec non horrenda pœnarum exempla, a-
 liasq; mutationes in hac ipsa historia, in-
 tuens inquit: Hæc autem figuræ nostri
 fuerunt, scripta verò sunt, propter ad-
 monitionem nostri. Vtrunq; sanè com-
 ple-

plectitur Apostolus: Eundem scilicet re-
rum statum, easdem mutationes, eundem
verbi contemptum, eandem pro reuela-
ta luce verbi ingratitude, & alia id
genus peccata in Ecclesia noui Testamen-
ti, pro vt in tristissima illa seruitute, &
durissima captiuitate, nec non gloriosa
liberatione populi Israël in veteri Testa-
mento fuere, subsequutura: Et grauissi-
mas quoque pœnas in Ecclesia noui Testa-
menti propter admissa eiusmodi scelera
& peccata vt in veteri Testamento fa-
ctum, grassaturas esse. Quod vt magis
perspicue videamus collatione tempo-
rum & euentuum instituta, paulò altius
quædam repetenda erunt.

Et si itaque filij Israël viuentē Iosepho
& rege suo Pharaone pio, omnem bene-
uolentiam, nec non omnia pietatis & hu-
manitatis officia ab ipso rege & subditis
eius experti essent, tamen cum non longo
tempore post mortem Ioseph, reges A E-
gyptij abiecta puriore doctrina, quam à
Ioseph quasi per manus traditam acce-
perant, rursus Idola colerent, & artes
magicas amplecterentur, non diu enim
homines lucem veritatis cœlestis retinēt,
nisi diuinitus seruetur: tantus diaboli fu-
ror in regibus Aegyptijs contra populū
Dei exarsit, vt omnem regni sui vim &
conatum,

I.

conatum, nil nisi ignem & fulmina spirantes, in perniciem huius populi dies noctesque pararent, atque meditentur. Nihil enim deliberatius fuit, quam uniuersum semen Abrahæ quacunque ratione possent, radicitus extirpare, & funditus delere. Tristissima itaque seruitute eos oppresserunt, & durissimis laboribus luti & laterum, omniumque operum rusticarum duriter ipsos exercentes, vitam etiam eorum acerbissimam ipsis reddiderunt. Denique cum tentassent omnes vias premendi & delendi populi huius, tandem edicta crudelissima, non atramento, sed sanguine scripta de recens editis infantibus & necandis & exponendis proposuerunt. Hæc tristissima calamitas, quæ totis annis octoginta à nato videlicet Moyse usque ad exitum ex Aegypto durauit, maior est quam ut ullius oratione disertissimi etiam Rhetoris exponi queat, imò talis, ut nemo etiam sanæ mentis homo sine lachrymis, & vehementi cordis consternatione, eam vel legere vel audire possit. Ad hanc per sese satis atrocem crudelitatem, pijs Israëlitis longè accessit alia calamitas. Aegyptij enim non modo puriorem, & veram de Deo doctrinam, cultusque diuinos omnes abiecerunt & ex alto deriserunt: Sed totam etiam
 religi-

maior

religionem cum omni cultu Dei radicitus extirpare conati sunt. Templum & scholas, in quibus pijs Israëlitæ veram doctrinam sonabant, & cultus religiosæ pietatis exercebant, vnâ cum ipsis Doctõribus tollere & euertere, dies noctesq; summo & indefesso studio quæsiuerunt. Imo miserrimè oppressi Israëlitæ quotidie abominandam illorum idolatriam aspicerent, horrendas ipsorũ blasphemias audire, Ethnicis illorum sacrificijs interesse, coacti sunt, qua seruitute satis tristi, calamitatem huius populi supra modum auctam esse, omni vero verius est. Quid enim pijs mentibus amissione veræ doctrinæ, templorum & scholarum ruinis, piorum doctorum nece calamitosius accidere potest?

Interea verò dum hæc atrocissima crudelitas, quæ humano consilio discuti non poterat, in populum Israel exercebatur, lachrymis & precibus, imo veris & ardentissimis cordis gemitibus & suspirijs, tanquam omnium præstantissimis Ecclesiæ armis, miseri & oppressi Israëlitæ ad Deum assidue clamantes, liberationem ex hac iniquissima vitæ conditione, vel saltem mitigationem præsentium ærumnarum, vindictam interim Deo

B

juxta

I L

9
 juxta ipsius mandatum, committentes,
 petiuerunt.

III.

Quapropter cum Deus sese non ociosum præbeat spectatorem calamitatum Ecclesie, sed multo acrius ad salutem quam diabolus ad perniciem nostram vigilet, & multo auidior sit ad audiendum quam nos ad clamandum, imò longè promptior sit in dandis quæ bona sunt, quam nos sumus in rogandis, ideo gemitus, preces & suspiria Israëlitarum, clementer, laborem & dolorem eorum considerans, respexit & audiuit, & misit ipsis præstantissimum & clarissimum virum Moysen, virum, inquam, ab ipso Spiritu sancto heroico pectore, ingenti fide, spe non dubitante, & multis alijs præclaris & excellentibus, adeoq; verè heroicis virtutibus ornatum & instructum. Et licet educationem huius populi ex Aegypto, nec Scipio, nec Hannibal, nec Alexander ille magnus suscipere, vel aggredi, multo minus perficere potuisset: ipse tamen Moyses ad mandatum Dei, ipso etiam Filio Dei Domino nostro IESU Christo duce & comite, ingentem hanc populi huius multitudinem, ex Aegypto, inuito & repugnante non tantum rege ipso, sed etiam omnibus diabolis, mirabiliter

biliter & gloriosè per aquas maris rubri,
Pharaone rege cum maxima & florentif-
sima parte hominum totius regni Aegy-
tiaci miserimè in mari rubro deleto,
eduxit.

Etsi verò Israëlitæ per mare rubrum
educti ex tristissima seruitute & durissi-
ma captiuitate jam liberati, adeoq; Mo-
yses ipse ignari locorum & viarum fue-
rint, attamen Filius ipse Dei mirabiliter
ipsum in deserto totos annos quadraginta
duxit, interdium nube texit, noctu lucen-
tibus flammis circumdedit, & quod o-
mnium hominum admiratione dignissi-
mum est, cum in deserto non tantum fa-
me laborarent, sed etiam propter defe-
ctum fontium & fluminum siti contabe-
scerent, subito Deus precibus & gemitibus
Moyses victus, è petra, quam Moyses
de mandato ipsius feriebat, ingens aqua-
rum flumen effudit, manna de cælo spar-
sit, magnam vim coturnicum in castra
misit, & sic mirabiliter ingentem illam
multitudinem aluit. Et ne omnia, quæ
innumerabilia sunt, beneficia huic popu-
lo à Deo exhibita, persequi videar, ma-
gnum sanè beneficium est, quod Deus ex
arcana sua sede prodiens, quinquagesima
post primum Pascha die, in monte Sinai,

IIII.

inter tonitrua & fulgura horrenda, sua voce Decalogum promulgavit, & postea cultus diuinos instituit, Leges Forenses praescripsit, & tandem delectis triginta & vno regibus, duce Iosua ipsos in terram maioribus olim promissam introduxit. Et licet Deus saepius justissimas & grauissimas causas, propter peccata multiplicia, & detestandam ingratitude reijciendi hunc populum habuerit: precibus tamen & intercessione Moysis, qui etiam anathema pro hoc populo fieri voluit, quasi victus ipsis clementer pepercit, & poenas quas sibi noxijs accersierant vltro consilij malis, mitigauit. O admirabilem & penè incredibilem vim amoris diuini erga hunc populum: Ego sanè quoties hanc ingentem *φιλαυβροπία* & *ἄγχιότητα* Dei erga hunc populum tacitus mecum confidero, memetipsum continere non possum, quin cum Propheta regio Dauidae exclamem: Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.

Psal. 147.

v.

Quamuis verò Israëlitæ horum summorum diuinitus in se collatorum beneficiorum, memoriam nunquam intermorituram conseruare, Deoq; quantas potuissent toto pectore concipere, gratias

gratias agere maximas, & eidem omnibus vitæ suæ diebus in perpetua obedientia, iustitia & sanctitate seruire debuissent: attamen cum nihil citius senescat, quàm acceptorum beneficiorum memoria, *παλαιὰ γὰρ ἐνδὲ χάρις ἀμνάμονες ἔβροτοί*: Ideo & Israëlitæ citò horū ingentium beneficiorum, & miraculorum omnium obliti, tanquam populus duræ cervicis, non modò erga ipsum Deum inobedientes fuerunt, & abominanda idololatria, turpissimis & maximè horrendis omnis generis peccatis, scortatione, luxu, crapula, & alijs, sese polluentes, horribili fremitu contra Deum murmurauerunt, & licet mediocrem copiam victus mannae & coturnicum haberent, tamen præsentia bona & dona Dei fastidientes, molestias & labores itineris ægerimè ferendo, ollas & carnes Aegypti expetiuerunt: Sed etiam quod longè maiori admiratione dignum, sæpius vociferati sunt se non Deo duce, sed Moyse Tyrannide ex Aegyptio eductos, Moysen qui tamen optimè de ipsis meritus erat, impostorem & saxi obruendum esse. Imò cum plerunq; id hominibus accidat, ut eo recurrant, & id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserant, ideò

Israëlitæ ex sua sapientia nouum ducem eligere volunt, à quo in Aegyptum reducantur. O horrendam & plus quàm diabolicam ingratitude.

VI.

Sed Deum immortalem, quæ huius tantæ ingratitude causa? Ego sanè quantum conijcere possum, duas huius rei causas esse puto.

Math. 19.

Primò constat ipsa sacra scriptura attestante, verbum Dei esse verbum crucis, perpetuò enim assiduum comitem sibi adiunctum habet sanctam crucem, iuxta illud Christi, Matth. 16. Qui vult meus esse discipulus, abneget se ipsum, & tollat suam crucem, & sequatur me. Iam verò omnes natura tam sumus deprauati, vt maiori afficiamur earum rerum cura, quæ ad hanc terrenam & caducam, quam quæ ad illam coelestem & æternam vitam pertinent. Sunt enim filij huius seculi prudentiores in natione sua, filijs lucis.

Luc. 16.

Quamdiu igitur, omnia ex animi sententia felici successu, utcunq; fluunt, ita vt in pace victum & amictum, & omnium rerum copiam habeamus, etiam si interim non exigua aliqua seruitus, cū iniquissima vitæ conditione permixta, ferenda sit: tamdiu utcunq; verbo & cultui diuino adhæremus. Quam primum

verò

verò ijs, quæ ad hanc miseram & ærum-
 nosam vitam pertinent destituimur, ita vt
 & fame nobis sit laborandum, & siti con-
 tabescendum, omniumq; rerum summa
 nos premat inopia & penuria: tum vt
 plurimum verbo & cultui diuino valedi-
 centes, caduca huius vitæ bona, æternis
 illis longè anteferre solemus, cumq; inter
 duo mala vnum sit eligendum, prudenter
 admodum nos facere arbitramur, si
 quando iniquissimas & durissimas quas-
 q; vitæ conditiones etiam cum amissio-
 ne lucis diuinæ & æternæ salutis iactura
 coniunctas, eligamus & accipiamus,
 modò ijs, quibus ad benè saginandum
 ventrem & cuticulam satis lautè curan-
 dam opus est, non omninò carere coga-
 mur. Id quod lucidè non obscurè historia
 Gadarenorum, Math. 8. testatur. Illi
 enim Epicuri verè nati de grege porci,
 porcis suis in posterum ne carere cogan-
 tur, Christum saluatorem dulcissimum
 cum sacrosancto suo Euangelio, non sinè
 æterna animarum suarum damnatione è
 finibus suis discedere, & longissimas in
 oras abire malunt. Ad eum sanè mo-
 dum & nostri Israëlitæ licet in deserto
 verbum, & cultum Dei, & mediocrem vi-
 ctum haberent, ipsiusq; Dei mirificam
 B 4 præsen-

Math. 8.

præsentiam quotidie experirentur: attamen cum non omnia ex animi sententia ad ingenium ipsorum fluerent, & jam fame & siti laborarent, aliasque molestias itineris & labores sustinerent: obliti omnium, quas antea perpessi erant, ærumnarum, in Aegyptum, tantum ut victum & amictum satis copiosum, & omnium rerum promptuaria abundantia habere queant, etiamsi illud cum jactura verbi & æternæ salutis fiat, redire maluerunt.

*Lucretius
libro 2.*

O miseras hominum mentes, ô pectora
cæca,

Qualibus in tenebris vitæ, quantisque pe-
riculis

Degitur hoc æui quodcumque est.

Secundo verissimum esse illud Horatij in arte Poëtica omnes sanæ mentis fateri oportet:

Segnius irritant animos, demissa, per
aures,

Quam quæ sunt oculis fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Et si igitur magnam multitudinem ex Aegypto educam certum sit, nemo tamen dubitabit plurimos ex promiscua illa multitudine omnium ætatum homines, potissimum verò ex senioribus, qui
antea

antea in Aegypto miserrimè illam crudelitatem viderant, & maxima ex parte sustinuerant, adeoq; in recenti memoria omnia habebant, partim senio, partim mœrore animi, itineris laboribus, alijsq; molestijs confectos, in ipso itinere diem suum obiisse: deinde nemo etiam dubitabit, quam plurimos fuisse pueros, iuvenes, imò & novos maritos, qui licet & ipsi aliquam partem Tyrannidis Aegyptiacæ perpessi fuerint, citò tamen more juniorum memoriam istius calamitatis omnem, præsertim cum in præsentia nulla illius vel exempla, vel vestigia, saltem in conspectu & quasi ob oculos versarentur, deposuerunt, & si quando hi ipsi à suis vel parentibus, vel alijs natu maioribus de hac tanta & tam immani crudelitate Aegyptiorum mentionem fieri audiuerunt, perinde ipsis fuit ac si fabulam vel somnium recenseri audirent. Quapropter cum in benè constituto regno & ciuitatibus, vbi omnium rerum, quibus ad hanc vitam caducam sustentandam indigemus, copiam esse maximam singuli nobis persuadens, lautiusq; ibi vivere quam in deserto nos posse putamus: Non dubium est hosce novos maritos, & juniores inopiæ & penuriæ, omniumq;
B 5 mole-

molestiarum impatientissimos, iuuenili ardore, feruore & furore, concitados & correptos, regressum in Aegyptum multò vehementius ipsis senioribus instando suafisse & vrgendo flagitasse.

VII.

Sed hanc ipsam huius populi detestandam ingratitude horribiliter postea, & in ira sua visitauit & punit Deus. Testatur enim historia Moysis, Deum non modo pestem, & alia morborum genera, sed etiam bella satis funesta & cruenta, serpentes ignitos, imò ignem cœlitus in ipsos immisisse, vnde aliquot multa millia, imò maxima & florentissima totius populi pars, breui temporis spacio consumpta sit, adeo etiam, vt ex natu maioribus, qui ex Aegypto egressi fuerant, reliquis omnibus sublatis, solus Iosua & Caleb superstites remanserint. Et licet pœnitentia ipsorum & intercessionè Moysis, Deus quasi victus, non nihil ipsis pepercerit, & in terram promissionis, terram, inquam, fluentem lacte & melle, duce Iosua, ipsos introduxerit, templum & politiam suis ipse legibus instruxerit, & omnibus, quibus ad benè beateq; viuendum opus est, abundè donarit: ipsis tamen subinde more canum ad suum ipsius vomitum & ingenium, nec non in-

quina-

quinamenta mundi, à quibus antea per
 pœnitentiam & agnitionem Dei refuge- *2. Petr. 2.*
 rant, redeuntibus, facta sunt illis postre-
 ma peiora primis. Assiduis enim bellis
 à vicinis barbaris gentibus sub Iudicibus
 & Regibus vexati sunt, donec ab Assyri-
 orum rege Nabuchdonosare è dulcissi-
 mis patriæ finibus procul à conspectu
 templi in remotissimam regionem, in
 captiuitatem Babylonicam abducti, &
 postea per Romanos funditus cum tem-
 plo & politia sine omni commiseratione
 excisi & deleti sunt. Ita verè Deus est
 fortis Zelotes, visitans iniquitatem pa-
 trum in filios in tertiam & quartam gene-
 rationem eorum qui oderunt illum, &
 faciens misericordiam in multa millia, *Exodi 20.*
 his qui diligunt eum, & custodiunt præ-
 cepta eius, *Exod. 20.*

Sed quorsum hæc tam multa de e-
 ductione & historia populi Israëlitici? *Applicatio*
 Huc videlicet, vt videamus hanc totam *huius histo-*
 historiam typum esse eorum, quæ hisce *riæ.*
 postremis senescentis & ruentis mundi
 temporibus in Ecclesia Dei facta sunt, &
 quotidie adhuc fieri conspiciuntur. Si
 enim tempus illud, quo maiores nostri
 ante aliquot annos, non adeò multos, sub
 tristi iugo & seruitute Pontificis & Anti-
 christi

christi Romani vixerunt, paulò accuratius considerabimus, euidenter utiq; deprehendemus eos non in minore seruitute & captiuitate, quàm Israëlitas olim in Aegypto vixisse.

I.

Fuerunt enim ante hæc nostra tempora sub Tyrannide Antichristi in nostris Ecclesijs densissimæ & plus quam Cimmeriæ tenebræ, nullum Christianæ & religiosæ pietatis caput est, quod in regno Pontificio fermento traditionum humanarum fœdissimè non fuerit conspurcatus & deprauatus. De vera & salutari Dei agnitione, quo ad eius essentiam & voluntatem, de persona, officio, & beneficijs Saluatoris nostri Iesu Christi, nemo solidi aliquid sciuit, scripsit, docuit. Imò nullus est apex, & nullum opus tam exiguum in doctrina Pontificiorum, quod non extremè pugnet cum Christo, & beneficia fœdissimè blasphemet. Quis vnquam de fide vera in Christum, qua SOLA accipimus remissionem peccatorum GRATIS, qua sine omnibus nostris operibus justificamur & saluamur, in omnibus omnium Pontificiorum libris aliquid recti vel vidit vel legit vnquam? Nonné vera & salutaris doctrina, de verè bonis & à Deo mandatis operibus, de discrimine

mine

mine Legis & Euangelij omninò sepulta
 fuit? Sacramenta ab ipso Christo insti-
 tuta, Baptismus nimirum & Cœna Do-
 mini, nonné contra mentem & volunta-
 tem authoris partim turpissimè mutilata
 & truncata, partim in alium planè usum
 translata sunt? Deus ille Maozim sacri-
 ficium Missæ, vt vocârunt, nonne totius
 mundi angulos omnes repleuit? Bone
 Deus in quanto contemptu fuit conjugi-
 um, quod tamen sancto Spiritu iubente
 apud omnes honorabile esse debet. Ma-
 gistratus Politicus, cui omnem animam
 subditam esse Deus iussit, nonné in extre-
 mo fuit contemptu, adeò etiam, vt Syno-
 dus Romana sub Syluestro, cap. 16. dice-
 re non erubuerit: Sacerdotes non intrent
 in curiam: Quoniam omnis curia à cru-
 ore dicitur, & immolatio Simulachrorû
 est. Et Concilium Eliberinum cap. 16.
 sic habet: Magistratum verò eò anno
 quo agit duumuitatum, prohibere pla-
 cet, vt se ab Ecclesia cohibeat. Et sanè
 quonam in precio Magistratus apud Põ-
 tificios fuerit, satis superq; docebit fastus
 ille planè diabolicus Gregorij VII. erga
 Henricum III. & Alexandri III. erga
 Fridericum Barbarossam Impp. &c.

Hebr. 13.

Rom. 13.

Balæus in
actis Papal.
fol. 182.

Et ne omnia, quæ innumerabilia
 sunt,

2. Petr. 2.

sunt, & ne cogitando quidem, nedum
fando à me exprimi possunt, recensere
videar, quid dicam de turpissimis in-
dulgentiarum nundinationibus, de pere-
grinationibus ad loca sanctorum, quorū
multi non fuere in rerum natura, de pror-
sus fictitio, & ex Ethnicorum campo Ely-
sio, nec non Gregorij somnijs, & Satha-
næ ludibrijs, extracto purgatorio: de ana-
natis & bullis, de anniuersarijs, de emen-
dis pallijs, de sanctorum intercessionibus,
& alijs id genus monstris, quibus haben-
tes rapinis cor exercitatum totius mundi
diuitias sub prætectu nescio cuius sancti-
tatis ad sese attrahentes, turpiter cum
summo dedecore & ignominia, nec non
conscientia mala consumpserunt. Nam

Curia Romana non capit ouem sine
lana,
Roma manus rodit, non dantes spernit
& odit.

Concil. Tri-
dent. sess. 6.
cap. 13.

Quid deniq; dicam de horrenda illa mi-
ferrimarum conscientiarum carnificina,
qua in Confessione auriculari omnium
peccatorum à se vnquam commissorum
enumerationem non tantum instituire
coacti sunt, sed etiam contra tot mani-
festas sacrae scripturae promissiones, fi-
dem in Christum flagitantes, de gratia &
remissio.

remissione peccatorum dubitare, iussi fu-
 ère. Et tandem quis quæso omnia sa-
 tisfactionum genera, quibus miserrimi
 peccatores satis duriter vexati sunt, enu-
 merare poterit. Credo ego hanc cala-
 mitatem nullius etiam disertissimi Rhe-
 toris eloquentia satis exprimi posse.

Sed quia Curia Romanæ mentio-
 nem feci, ut juniores etiam, & alij pij, qui
 hæc nostra lecturi sunt, suis ceu veris &
 viuis coloribus illam depictam habeant,
 Ideo insignem ex Epistolis Francisci Pe-
 trarchæ de ea locum adscribam. Natus
 est Franciscus Petrarca anno Christi
 1304. Florentiæ, fuitq; magnæ dignita-
 tis vir, & clarissimus Archidiaconus Par-
 mæ, & Canonicus Patavinus, & si volu-
 isset Pontifici Romano Benedicto XII.
 in re turpi admodum gratificari, more
 aliorum, Cardinalis Romanæ Ecclesiæ
 factus fuisset. Is ergo Ecclesiam & Cu-
 riam Romanam describens, sic inquit:
 Visa loquor, non audita: noui expertus,
 ut nulla ibi pietas, nulla charitas, nulla
 fides, nulla Dei reuerentia, nullus timor,
 nihil sancti, nihil iusti, nihil æqui, nihil
 pensi, nihil deniq; vel humani: amor, pu-
 dor, decor, candor, inde exulant. De ve-
 ritate quidem fileo. Nam quis vsq; vero
 locus,

locus, vbi omnia mendacijs plena sunt, aër, terra, domus, turre, vici, atria, porticus, vestibula, aulae, thalami, tectorum laquearia, murorum rimulae, diuersoria aedium, penetralia templorum, iudicum subsellia, Pontificum sedes: ad postremum ora hominum, nutus, gestus, voces, frontes, animi. Quid ais? An mentior, an verò de mendacijs verum loquor? Si illic fuisti, & nullo maiori tuo negotio distractus in nephariam illam scelerum scenam, acumen ingenij atq; oculos intendisti, alium iudicem nò optabo, quàm scilicet omnia ibi virtute, veròq; sint vacua, plena criminibus, plena fallacijs, plena fucis, plena pessimis artibus &c.

Epist. 17.

Psalm. 12.

Idem: Vides ibi populum non modò Christi aduersarium, sed quod est grauius sub Christi vexillo, rebellantem Christo, militantem Sathanæ, & Christi sanguine tumidum, lasciuientem & dicentem: Labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est, &c. Et paulò post: Quid enim, quid oro, aliud assidue geritur hos inter Christi hostes, & nostri temporis Phariseos? Nonné etiam Christum ipsum, cuius nomen die ac nocte altissimis laudibus attollunt, quem

purpura

purpura atq; auro vestiunt, quem gem-
 mis onerant, quem salutant & adorant
 cernui: eundem in terra emunt vendunt,
 nundinantur eundem quasi velatis ocu-
 lis non visurum & impiarum opum
 vepribus coronant, & impurissimi oris
 sputis inquinant, & vipreis sibilis inse-
 ctantur, & venenatorum actuum cuspide
 ferunt, & quantum in eis est, illusum,
 nudum inopem, flagellatum, iterum at-
 q; iterum in Caluariam trahunt, ac ne-
 fandis ascensibus cruci rursus affigunt: Et
 ô pudor, ô dolor, ô indignitas talium ho- *Epistol. 18.*
 die Roma est. Idem: Omne bonum
 ibi perditur, sed primum omnium liber-
 tas, mox ex ordine quies, gaudium, spes,
 fides, charitas, animæ jacturæ ingentes:
 sed in regno auaritiæ nihil damno adscri-
 bitur, modò pecunia salua sit. Futuræ
 vitæ spes, inanis quædam fabula: & quæ *Habet ergo*
 de inferis narrantur, fabulosa omnia, re- *Roma egre-*
 surrectio carnis & mundi finis, & Chri- *gios Sadu-*
 stus ad iudicium venturus, inter nœnias *cæos & E-*
 habentur: veritas ibi dementia est, ab- *picuræos.*
 stinencia verò rusticitas, pudicitia pro-
 brum. Ingens deniq; peccandi licentia,
 magnanimitas & libertas eximia: & quò
 pollutior, eò clarior vita: quò plus sce-
 lerum, eò plus gloriæ: bonum nomen
 C cæno

Epist. 19. 5.

cæno vilius : atq; vltima mercium, fama
 est. Et alio loco Curiam & Ecclesiam
 Romanam appellat, errorum scholam, &
 hæreseos templum, in quo videas bonos
 mergi, malos erigi, reptare aquilas, asi-
 nos volare, vulpes in curribus, coruos in
 turribus, columbas in sterquilinio, libe-
 ros lupos, agnos in vinculis, Christum
 deniq; exulem, Antichristum Dominum,
 Beelzebub iudicem, &c. Hæcenus Pe-
 trarcha. Etsi verò (vt idem Petrarcha
 inquit) Romana Ecclesia verè sit Baby-
 lon illa fornicationum mater, & abomi-
 nationum terræ famosa & infamis illa
 meretrix, fornicata cum regibus terræ,
 mater impia partuum pessimorum, de
 qua verum est prouerbiū: Quò propior
 Romæ, eo peior Christianus. Et illud
 alterum similiter: Quod qui primo pro-
 ficiscatur Romam, quærat nequam. Se-
 cunda vice se eo conferens, inueniat il-
 lum: Tertia reportet illum. Si verò do-
 cilis sit, prima vice hæc tria omnia con-
 sequatur: Tamen illam omnes, vt san-
 ctam & immaculatam, & solam Christi
 sponsam venerari & adorare coacti sunt.
 O cæcitatem & ignorantiam.

Et sanè mirum non est, tam horren-
 das, blasphemias, & omnium religiosæ
 pietat.

pietatis capitum abominandas deprava-
 tiones, tamq̃ nefanda & atrocias scelera
 in Ecclesiam introducta esse, cum nec ipsi
 sacrae scripturae diuinitus inspiratae Pon-
 tificij pepercerint vnquam. Sacro san-
 cta enim Biblia, librum Spiritus sancti,
 librum ex quo omnis generis errores &
 haereses tanquam ex equo Troiano pro-
 dierint, & pullularint, appellare non eru-
 bescunt. Sacram scripturam summa
 cum lenitate & impudentia non tantum
 tanquam literam mortuam, rem dubiam
 obscuram & ambiguam, vt & olim ora-
 cula Delphica fuere, imò tanquam Co-
thurnum vtriq̃ pedi aptum, ex alto de-
 spiciunt & derident: Sed planè etiam
 in sua potestate situm esse sibi somniant,
 vt eam quòquo modo ipsis libeat expo-
 nant, vnum & idem scripturae dictum,
 veram & manifestam scripturae senti-
 am pro sua libidine nefarie peruertendo,
 nunc huc nunc illuc pro suo arbitrio in-
 flectunt. Imò quod dictu fœdum, au-
 ditu horrendum, adeoq̃ in ipsum Filium
 Dei, Dominum & Salvatorem nostrum
 Iesum Christum extremè blasphemum
 est summam & maximam omnium histo-
 riarum, quæ vnquam in mundo gesta
 sunt, historiam, inquam, grauissimam
 C 2 salu-

*Caietanus
 ad Carol. V*

*Petrus à
 Scoto cont.
 Brentium*

Cardinal.
Cibo. ad
Ferd. Imp.
Itera Sado-
letus ad
Bembum.
Leo X. ad
Bembum.

VVolffgan.
Hermann.

E Legatur D
Heshusius
in catalogo
600. errorū
Pōtificiorū
E sub titu. de
primatu R.
Pontificis.

Item D.
Herebrand,
in refutati

saluberrima & pretiosissima I E S V
Christi passione & resurrectione, in qua
omnium piorum vnica consistit salus,
horresco referens, fabulam ab erudito
quodam, & acutissimi ingenij viro valde
artificiosè excogitatam, ore blasphemio,
& lingua execranda appellare non veren-
tur. Quodq; non minus est horrendum,
& in Spiritum sanctum blasphemum, sa-
cram scripturam, si Ecclesiæ authorita-
te destituatur, non plus valere, quàm fa-
bulas AEsopi. Credo ego ipsum Dia-
bolum cum omnibus inferorum portis,
ad istas abominandas blasphemias toto
pectore contremiscere. Ad hunc igitur
modum sublato lumine verbi, miseris
mortalibus quiduis facilè obtrudi potu-
it.

Nec verò sacram & Canonicam
scripturam ad eum, vt dixi, modum ab-
jecerunt Pontificij, sed etiam Antichri-
sto, perditionis filio, Deo suo, tam am-
plam & immensam potestatem tribue-
runt, & vt verius dicam, ipsi Pontifices
eam sibi, quibus saltem potuere modis,
tyrannidem, vi & fraude rapuerunt:
Quod nimirum Papa in sanctissimo pe-
ctoris sui scrinio O M N I A Iura habeat.
Quod suprema sit eius potestas adeoq;
absoluta

absoluta, præcipiendi ut vult, ita ut Deus
 habeat rata **QVAECUNQUE** faciat **PA-**
PA, cum sit omnia & super omnia, ita
UT POSSIT FACERE OMNIA,
QVAE DEVS FACIT. Quod Papa sit
CONTRA IUS, SUPRA IUS, & EX
TRA IUS, ut qui omnia possit, Datam
 esse illi **OMNEM POTESTATEM IN**
COELO ET IN TERRA, quæ se ex-
 tendat ad **COELESTIA**, **TERRE-**
STRIA, INFERNALIA, ita, ut sit **CA-**
PVT vniuersalis Ecclesiæ, habens pote-
 statem non tantum constituendi regna
 Politica in **TERRIS**, & gubernandi
 Ecclesiastica, verumetiam in **COELIS**
 mandandi Angelis, ut liberent animas
 è purgatorio, imò etiam in **INFERNO**
 præcipiendi dæmonibus, ut animas pere-
 grinantium ad sanctorum loca *missas* fa-
 ciant. Quod habeat utrunq; gladium,
 Penes ipsum esse potestatem deponendi
 & constituendi Reges & Imperatores.
 Tradita ei esse **OMNIA** regna mundi,
 quæ quibus ipse velit distribuere possit.
 Secundum plenitudinem potestatis suæ
 posse illum de jure **Supra Ius** dispensare.
 Quod possit contra Epistolas Pauli sta-
 tuere, cum sit maior Paulo. Quod **De-**
us Omnia pedibus eius subiecerit, ideoq;

one defen-
sionis asser-
tionum Ie-
suiticarum
f. 73. 74.

omnia ei licere, siquidem potestas Papæ MAIOR sit Apostolo, cuius dictis possit derogare, nec licere cuiquam à Papa ad ipsum etiam Deum appellare. Quod Papa iudicet omnes, à nemine verò iudicetur ipse. Esse enim omnes leges ipsius celsitudini à Deo subiectas, ideoque nullam ei legem imponi posse. Esse Semideum, Deum terrenum, habentem potestatem beandi & damnandi, quos velit. Quapropter licet multa millia animarum suæ fraternæque salutis immemor, cateruatim cum suis ad infernum deducat, neminem tamen dicere debere, Quid facitis? O inauditam & planè diabolicam crudelitatem & Tyrannidem, ô horrendam & abominandam blasphemiam, ô cæcos & cæcorum ductores. Quod si quis tam est ferreus & stupidus, ut hæc, de quibus breuiter dixi, portenta & monstra Pontificiorum, non habeat pro durissima & verè Aegyptiaca, siue Babylonica captiuitate, & tristissima seruitute, profectò hominis Christiani nomine illum minimè dignum esse censeo.

II.

Non defuerunt autem in hac durissima captiuitate & tristissima seruitute homines pij & boni, qui veris animi votis, & ardentissimis pectoris sui gemitibus

Distin. 40.

bus ad Deum emissis, mitigationem harum calamitatum, & liberationem ex hac Babylonica captiuitate & Aegyptiaca cæcitate, assiduè clamando, petiuerunt. Imò Deus optimus, maximus, pro sua ingenti, qua est erga homines *φιλανθρωπία* semper excitauit etiam in illis ipsis tenebris regni Papistici, viros pios, doctos & graues, qui illis tam foedis & palpabilibus nugis, & abominandis blasphemijs, voce & scriptis reclamârunt, & veritati diuinæ, etiam cum periculo vitæ, testimonium publicum tribuere, non erubuerunt.

Legatur catalogus testimonium veritatis.

Quia verò æternus Pater Domini nostri I E S V Christi preces & gemitus suorum nullo non tempore attentis auribus per & propter Filium *μεσίτην καὶ ἡμετέρω* percipere solet, Ideò & hæc, de quibus mentionem feci, piorum vota non fuerunt irrita, sed Deus illa exaudiuit, & cum plenitudo temporis, quo Antichristus, filius ipse perditionis, toti terrarum orbi, publicè reuelandus & gladio verbi, Spirituq; oris Dei interficiendus erat, aduenisset, misit electum illud organon, clarissimum & reuerendissimum virum, Dominum Doctorem Martinum Lutherum, eumq; Spiritu *σωτήριω καὶ πατρῷ*

III.

σία, imò verè Prophetico, animo Heroico, fide ingenti, spe firma, precatatione multum efficaci, zelo verò veræ religionis, amore sincero, omnisq; falsitatis & Sophistices odio perfectò, præcipuarum linguarum cognitione, amplissimo sanctæ eruditionis & sapientiæ thesauro, singulari dexteritate sacram scripturam, & religiosæ pietatis capita, & omnes etiam maximè intricatas quæstiones, vberrima & exacta orationis copîa, feliciter & perspicuè explicandi, mirifica animos auditorum & lectorum ad veram pietatem, fidem, timorem Dei, & alias virtutes inflammandi vi, quæ non modò in ipsa pectora & mentes hominum penetraret, sed & aculeos veræ pietatis ac virtutis in auditorum animis relinqueret, & multis alijs præclaris & excellentibus, imò verè Heroicis Spiritus sancti donis ornauit, instruxit, & armauit, vt non immeritò cum Elia, Esaja, Moyse, & summis Prophetis conferri queat. Hunc excellentem Heroem, tanquam alterum Moysen, ex latibris & angulis monasticis productum, præfecit Deus Optimus Maximus, summo & arduo huic operi & oneri, quod nec Hercules, nec Alexander Magnus, nec Hannibal, nec Scipio, imò neq; totus

tus

tus mundus cum omni sua potentia & robore, ne aggredi quidem multò minus tanta felicitate & dexteritate perficere potuisset. Per hunc enim Heröem Deus ex tristissima seruitute Aegyptiaca, & durissima captiuitate Babylonica, adeo-
 q̄ ex inaudita illa & plusquam diabolica Tyrannide Antichristi Romani, ipsiusq̄ densissimis tenebris, duce & comite Christo, inuictò & repugnante, imò fremen-
 te non tantum Antichristo, sed toto penè mundo, imò omnibus diabolis & inferorum portis, mirabiliter & gloriosè eduxit, & liberauit, lucem veræ doctrinæ ex immensa & ineffabili bonitate nobis accendit, restituit & patefecit, & Antichristo, solo verbo sine gladio, interfecto, ipsiusq̄ Tyrannide fracta, protrita & comminuta, in regnum Filij sui Iesu Christi collocauit. O ineffabilem & ferè incredibilem vim amoris diuini erga nos. Quis hîc non cum Psalmista exclamet:
Quam magna sunt opera tua Domine, plena est terra bonitate tua.

psalm. 92

119.

Sed ne hac mea qualicunq̄ & tenui oratione huic Heröi nimium tribuere videar, sicuti hodiè quidem *αὐτοσιδάκτοι* & scriptorculi vociferantur, nos Luthero nimium tribuere: Ideo clarissimorum
 C 5 aliquot

aliquot Theologorum nostri seculi luculenta testimonia, de beneficijs summis diuinitus nobis per Lutherum exhibitis adijciam.

I.

*Johannes
Brentius*

*in studio
rum no-
rorum.*

Venerandus Senex, & Theologus summus, de Scholis & Ecclesijs optimè meritus Dñ D. IOHANNES BRENTIUS, in Præfatione sui commentarij in Epistolam ad Galatas, ad D. Iohannem Hessum sic inquit anno 1547. Iulij 20. ~~Dicam quod res est~~, in quodcunq; vitæ genus oculos conijcio, occurrunt beneficia, quæ Deus nobis per Lutherum clementer præstitit. In Ecclesia, quod abolitis impijs sacris, Lex & Euangelion, hoc est, vniuersa doctrina ad salutem necessaria rectè explicatur, Sacramenta piè administrantur, nomen Dei verè inuocatur, Psalmi vtiliter cantantur, beneficium DEI est, per Lutherum inuitis omnibus Pontificibus & Monachis, in nos collatum. In Schola, quod abiectis impuris & impijs Sophistarum somnijs sacra scriptura, ad quam rectè cognoscendam omnia studia nostra referenda sunt, purè & syncerè traditur, debemus auctori Deo, per ministerium præceptoris nostri Lutheri. In Politia si bona conscientia leges administraueris, & gladium gesta

gestaueris, acceptum ferendum est ei doctrinae, quam de Politico Magistratu illustrauit Lutherus. In Oeconomia quid non molestiae, quid non perturbationis animi continget tibi, vel ex coniugio, vel ex agricultura, vel ex opificio, vel ex mercatura, vel ex domesticis operibus, non tantum seruilibus illis & sordidis, verum etiam paulo liberalioribus, si non ea doctrina, quam fidelis seruus Christi Lutherus magna dexteritate exposuit, eruditus fueris? Denique siue nostra publica, siue priuata respicias, versantur ubique ante oculos, quibus Filius Dei per Lutherum clementer nos affecit. Haec beneficia commemorare & praedicare debemus, ut excitemus nos ipsos ad gratitudinem erga Filium Dei Iesum Christum, & precemur Deum, ut Euangelion in clarissimam lucem prolatum, in Ecclesia conseruet.

D. HIERONYMVS VVELLERVS Theologus grauissimus & felicissimus D. Lutheri discipulus & imitator, in praefatione libelli de ratione formandi studij Theologici ad quendam amicum, anno 1561. die 13. Septembris, beneficia per Lutherum nobis exhibita, hoc modo recenset. Post sacra, inquit, Biblia diligenter

II.

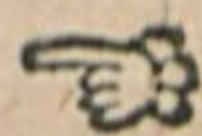
*Hieronymus
Vvellerus.*

*Iudicium
de scriptis
Lutheri &
Philippi.*

liger ac studiosè diuina monumenta Lutheri legas ac relegas. Nemo enim præclarus Theologus, qui conscientias rectè erudiat & consolatur, fieri potest, nisi Lutheri scripta diu multumq; legerit, diurna & nocturna illa manu versans. Scio quosdam esse, qui D: PHILIPPI scripta longè præferunt scriptis D: Lutheri. Dicunt enim, quod D. Philippus omnes locos doctrinæ Christianæ ἑσωμα-
τοποίησε, quod negant Lutherum fecisse, & hanc ob causam scripta D. Philippi magis putant prodesse Ecclesijs, quam D. Lutheri. Mea hæc est sententia: D. Philippi scripta studiosis Theologiæ diligenter legenda esse propter μέθοδον, cuius ipse mirus artifex fuit, & propter dictionem eius, quæ Latina, pura, suavis, propria & perspicua est. Doctoris Lutheri autem monumenta propter vberiorum explicationem sacrarum literarum, & præclaras cogitationes studiosis euoluenda esse duco. Ipse enim tanta dexterritate & perspicuitate, Prophetica & Apostolica scripta interpretatus est, quanta nullus vnquam interpretum facere potuit, ac facturus sit. Solus enim Lutherus hoc artificium tenuit, vt de rebus arduis tam clarè, perspicuè, & simpliciter dicere

dicere & scribere potuerit, vt etiam pueri scripta eius possint intelligere. Hanc ipse laudem cum nullo *ἰζηυκτῆ* habet communem. Omnes præcipuos articulos doctrinæ Christianæ in suis scriptis, lectionibus, & concionibus integrè & perspicuè tractauit. Solus ipse intensissimam hostem Antichristum monstrauit, & conscientias à laqueis humanarum traditionum liberauit, pios & afflictos in omni tentationum & calamitatum genere confirmauit, & multos ab orco, vt dicitur, consolationibus suis reuocauit.

NB.

Nulla enim tentatio aut calamitas dici potest, cuius non ipse remedium in sacra scriptura monstrauerit. Omnium ætatum & conditionum homines docuit, quomodo in sua quisque uocatione Deo seruiat. Magistratum Politicum amplissimis laudibus ornauit. Nec solum Papistas, verum etiam Antinomos, Enthusiastas, Sacramentarios & Anabaptistas refutauit &c. Huc usque verba V Velleri.

NB.

D. MARTINVS BUCERVS in *III.*
hunc modum scribit: Martinus Luthe- *Bucerus.*
rus Euangelij Iesu Christi Doctor, Veritatis amator maximus, mendaciorum ac superstitionis hostis, religionis & pietatis in Germania auctor.

I. Ar-

I. Articulum Iustificationis à temporibus Apostolorum, quantum monumenta indicant, nemo vnquam clarius & fidelius eo docuit.

II. Antichristum Romanum cum suis membris ad extremum vsq; spiritum audentius oppugnauit nemo, fraudesq; ipsius luculentius orbi detexit.

III. Vera bona opera, puta quæ ex fide viua proueniunt, inq; salutem proximi cedunt, nullus ex patribus tam sanctè, & secundum mentem Spiritus S. docuit, atq; ipse.

IIII. Scripturam sanctam tam pure, tanta energia, totq; argumentis penetrantibus, nemo ipso feliciter explicauit, maximè cum ex professo locum aliquem tractare, voluit.

V. Addo versionem scripturæ sanctæ fidelem, tersam, & eloquentia non parua exornatam.

VI. De Magistratu Politico quis, & quæ eius officia sint in vtraq; legis tabula, nemo hætenus tam clarè docuit.

VII. Maximorum operum in Ecclesia incredibiles habuit successus, quod inter alia multa testatur Augustana Confessio. *Wobey er gewesen / oder worzu er geholffen / das hat forth gemust / vnd*

und bestehet noch fest bis auff diesen
Tag.

VIII. Donum Prophetiæ habuit,
Das alles wie er ein ding gesagt/ ge-
schehen.

IX. Preces efficaces, Psalmos,
Hymnos, & cantica maximè dulcia fe-
cit, & oravit, Ita Ecclesiam benè ar-
mauit deuotis cantionibus & psalmis.

Adijciam & PHILIPPI MELAN- IIII.
THONIS, piæ memoriæ, præceptoris no- D. Philippo
stri testimonium. Sic itaq; ille Tomo III. Melanth.
Declamationum poster. edit. f. 752. &
seqq. Quæ igitur res magnæ & veræ à
Luthero patefactæ sunt, quæ ostendunt
eius curriculum laudandum esse? Cla-
mant enim multi, turbatam Ecclesiam,
& cōtrouersias inextricabiles sparsas esse.
Hic respondeo, talem esse gubernatio-
nem Ecclesiæ. Cum Spiritus sanctus ar-
guit mundum, dissidia propter impiorū
pertinaciam oriuntur, & culpa est eorum,
qui audire Filium Dei nolunt, de quo
cœlestis Pater inquit: Hunc audite.

Lutherus veram & necessariam do-
ctrinam patefecit. Fuisse enim tenebras
in doctrina de pœnitentia, densissimas,
manifestum est. His discussis ostendit
quæ

quæ sit vera pœnitentia & quis sit portus,
 quæ firma consolatio mentis, quæ expa-
 uit sensu iræ Dei. Illustrauit Pauli do-
 ctrinam, quæ ait, fide justificari homi-
 nem, Ostendit discrimen Legis & Euan-
 gelij, iustitiæ Spiritus & Politicæ. Osten-
 dit veram inuocationem Dei, ac totam
 Ecclesiam ab Ethnico furore reuocauit,
 qui fingit Deum inuocari, etiamsi men-
 tes Academica dubitatione oppressæ fu-
 fugiant Deum. Iussit fide & bona con-
 scientia fieri inuocationem, & quidem
 ad vnum Mediatorem Filium Dei, seden-
 tem ad dexteram æterni Patris, & inter-
 pellantem pro nobis, deduxit nos, non
 ad statuas, aut homines mortuos, vt hor-
 ribili furore homines impij statuas & ho-
 mines mortuos inuocant. Monstrauit
 & alia officia Deo grata, & vitam ciui-
 lem ita ornauit & muniuit, vt nullius vn-
 quam literis ornata & munita sit. Denicq;
 sejunxit à necessarijs operibus puerilem
 pædagogiam humanarum ceremonia-
 rum, & ritus ac leges impediētes veram
 inuocationem Dei. Et vt illustris do-
 ctrina cœlestis propagaretur ad posteri-
 tatem, vertit in linguam Germanicam
 Prophetica & Apostolica scripta, tanta
 perspicuitate, vt hæc ipsa versio plus lu-
 cis

cis adferat lectori, quàm pleriq; commentarij. Adiunxit & ipse multas enarrationes, quas longè antecellere omnium enarrationibus, quæ extant, Erasmus etiam affirmare solebat. Huc usq; verba Philippi.

Sed ne vobis optimi auditores hoc in loco molestus sim, vnicum adhuc testimonium de beneficijs nobis diuinitus per hunc Heröem exhibitis addam, Doctissimi scilicet viri GEORGII FABRICII Chemnicensis, sic autem ille inquit ad quendam amicum anno 1553. Idib. Septembris. Christianus quicumq; diceris, & fide vera id quod nominaris existis, te æstimatorem mei constituo iudicij, lege modo & cognosce. Ecclesiæ primæ ortum & incrementa, sanctissimorum Patriarcharum vitam, actiones, certamina, ita copiosè & mirificè D. Martinus Lutherus explicuit, vt singulorum cogitationes & animos intuitum, multorum afflictiones in suis certaminibus sensisse, omnium fidem & constantiam imitatum fuisse existimes. Doctrinam de fidei iusticia ex primis Dei promissionibus ita eruit & extruxit, vt de ea dubitare nemo nisi omni luce Dei careat, amplius possit: Ita verò operum obedientiam

V.

Georgius
Fabricius.

D

bedientiam

bedientiam, piorum exemplis illustravit,
 ornauitque vt de omni sanctitate in quouis
 vitæ genere nemo vnquam docuerit re-
 ctius atque perfectius. Pœnas publicas
 ac priuatas lege Dei impijs & contuma-
 cibus propositas exaggerat, verbis & sen-
 tentijs grauissimis: Tum clementiam
 & misericordiam Dei, in ignoscendo, cõ-
 donando, parcendo ita celebrat atque ex-
 tollit, vt diuinæ bonitatis gustum legen-
 do percipias, fructum credendo conse-
 quaris. Hunc igitur fontem cœlestis sa-
 pientiæ suauissimum censeo omnibus ad-
 eundum, qui tanta saluberrimarum aqua-
 rum scaturit abundantia, quantum nulla
 ætas hausit vberius, vt felicissima possis
 dicere primæ Ecclesiæ tempora, quæ Mo-
 ysen maximarum rerum scriptorem in
 gente Ebræa habuerunt: & hæc extre-
 ma illis felicitate non imparia, quæ in
 Saxonis Germaniæ oris interpretem
 protulerunt oraculorum cœlestium & sa-
 cræ scripturæ D. Lutherum. Hæc-
 nus ille.

NB.

Et sanè si Lutherus diuinum illud
 organon, alioqui fecisset nihil quod lau-
 de, & perpetua grataque memoria dignum
 esset: duo tamen beneficia per illum De-
 us nobis contulit omnium maxima, vi-
 delicet

delicet quod tota Biblia sacra ex Ebraeis & Græcis fontibus tam perspicuè & feliciter in Germanicam linguam, verbis dulcissimis, & phrasibus suauissimis transfuderit, ut illa ipsa versio multorum prolixè scriptis commentarijs anteferenda sit. Et postea quod Catechismum summam totius sacrae scripturae nobis Dei beneficio restituerit.

De priori beneficio adscribam locum clarissimi viri D. IOHANNIS VVIGANDI. Sic ille in admonitione de bonis & malis Germaniæ, inquit: Biblia sacra in clarissimam lucem summo Dei beneficio iterum sunt producta, & in manus atq; usum hominum familiarem tradita. Constat enim Biblia sacra multis jam seculis pro obscuro libro ubiq; locorum esse habita, peneq; situ, & squalore interijisse, eius quidem rei ista potissimùm erant causæ. Primum quod tantum Latina sanctorum librorum versio commendabatur, quæ profectò plurimas illustres & sententias parum concinna interpretatione inuoluit & obscurat.

Deinde quia tantùm ad Scholasticorum disputationes & summas in scholis adsuefiebat, qui Theologia imbuebantur. Laici verò à lectione Bibliorum non

D. Iohannes
VVigandus

I. Sam. 2.

NE.

aliter atq̄ sues ab amaraco arcebantur, ac publicè tantùm audiebant legendas sanctorum. Verè igitur quod in Samuele dicitur: Verbum Dei erat preciosum, nimirùm ob raritatem eo tempore. Nunc verò Biblicæ versiones luculentæ extant, in primis verò Germaniam Teutonica translatione per Lutherum ornauit Deus, ita vt omnes linguarum periti vltro fateantur, feliciorẽ, clariorem, | planiorem versionem ex Hebraico textu apud nullam aliam gentem extare. Nam de Græca quidem & Latina interpretatione quæ jam habentur, non difficile est iudicium. Aliæ verò gentes à Germanica etiam versione aliquam lucem hausserunt.

Multorum scriptis memoriæ consecratum, & tanquam diuinum beneficium magnificè prædicatum est, quod Septuaginta illi viri Hebræum textum in Græcum transfudere consilio Ptolomæi Philadelphi regis Aegyptiaci. Vidimus autem & nos adolescentes, qui VVitebergæ tum sacris literis erudiebamur, quomodo certis horis congregarentur in ædibus Lutheri, Melanthon, Cruciger, Forsterus, Aurogallus, Ionas, suasq̄ in reddendis quàm commodissimè sanctæ linguæ

linguæ phrasibus, operas singulari ingeniorum acumine dexteritate, pietate conferrent, Luthero architecto operis, quid conuenientissimum esset, iudicante & sequente. Dictante igitur Spiritu sancto Biblia Germanica tam tersa, tam clara, tam lucida prodierunt, ita ut pueri & puella jam Biblia legentes, proprium & genuinum sensum absque longis commentarijs ob oculos videant, atque fundamenta pietatis & omnis consolationis addiscant. Hæc verè a nobis dici, res ipsa testatur. Nam Biblia jam plura in priuatis Laicorum ædibus habentur, quàm olim in collegijs & Bibliothecis Ecclesiasticorum omnium extiterunt.

Cum igitur Biblia sint fons & scaturigo sacrae religionis, cultuum diuinorum, imò salutis nostræ perpetuæ, ideò æternas Deo pro hoc tanto munere gratias debemus. Nihil jam dicam de alijs versionibus, quas Germanici Doctores alijs in linguis dederunt. Præclaram nauauit operam in noui Testamenti illustratione Erasmus: insignem etiam laborem impendit in vetus Instrumentum Munsterus, & alij nonnulli, sed inter hæc omnes (quod pace omnium dicere liceat) veluti sol in medio cælo Germanica

nica translatio elucescit, ac Hebraica
idiomata planissimè exprimit. Hactenus
Vigandi verba.

D. Heshu-
sus.

Dñ. D. TIEMANNVS HES-
HVSIVS Professor Theologiæ in Aca-
demia Iulia Clarissimus, de Germani-
cis Biblijs Dñ. D. Lutheri sic inquit:

Die Deutsche Biblia D. Martini Lu-
theri halte ich Tiemannus Heshusi-
us für einen edlen vnd thewren Schatz/
oder mit aller Welt Reichthumb / wenn
sie gleich noch so viel Golt hette / als sie
in allen Königreichen besizet / nicht ist
zuuergleichen / noch zubezalen. Wenn
alle Commentaria / so in Griechischer
vnd Lateinischer Sprache vber die gan-
ze Bibel gemacht sind / deren ein große
hauffe ist / vnd viel Centner wegen /
mit grossem fleis durchlesen werden /
so geben sie doch allesampt nicht so viel
Lichtes vnd verstandes dem Christli-
chen Leser / als die klare vnd gar herrli-
che Dolmetschung Lutheri. Hüff
Gott / wie haben oft die aller gelerte-
sten Patres in erklerung etlicher Sprü-
che

che / so bey geschlagen / da doch Luthers
rus ganz rund vnd eigentlich den ver-
standt der heiligen Propheten gegeben
hat? Keine Nation ist auff Erden / so
viel man aus den Büchern sehen kan /
die die Schrifften der Propheten vnd
Aposteln so artig / so rundt / so reich / so
klar / so verständiglich / so eigentlich / so
gewis in ihrer Sprache hette / als wir
Deutschen durch gnad des Allmechtigē
Gottes / vnd durch die Dolmetschung
Lutheri haben. Es hat zwar Luthers
rus grosse hülffe gehabt an vielen Ge-
lerten / so der Hebraischen Sprachen
kündig / Wie er auch selbst darin erfa-
ren gewesen / Hat auch oft vmb eines
Worts willen bey Ausländischen The-
ologen sich Raths erholet. Aber Gott
vom Himmel hat der lezten Welt / vnd
sonderlich vns Deutschen / diese grosse
Volthat durch sein Werkzeug Luthe-
rum erzeigen / vnd beweisen wollen / das
wir nach dem Jüdischen Volck / so den
vorzug hat / für allen andern Völkern

rhümen / vnd Gott preisen können /
 Das keine Nation Gott so eigentlich
 hörete reden in der Bibel in irer Spra-
 chen / als wir Deutschen. Allen Dol-
 metschern der Bibel / so je gewesen / wie
 denn in der Griechischen Sprachen sehr
 viel gewesen / In der Lateinischen aber
 noch viel mehr / hats der Man Gottes
 Lutherus weit zuvor gethan / Das die
 Frankosen / Spannier / Engellender /
 Polen / auch nahe dem Text kommen
 sind / wie etliche Gelerten zeugen / Das
 haben sie dem Luthero / als ihrem Mei-
 ster / der vor ihnen das Eis gebrochen /
 zu dancken. Auch den *Septuaginta Inter-*
pretibus / wie man sie nennet / deren
 Translation die Aposteln so werdt ge-
 halten / Das sie offtmals in Citationi-
 bus ihrer Version gebrauchen / wie vn-
 uerneinlich / hats dennoch Martinus
 Lutherus durch sonderliche eingebung
 Gottes zuvor gethan / vnd viel herrli-
 che örter der Schrifft / an denen merck-
 lichen gelegen / illustriert vnd erkleret.

Mit

Mit einem einigen Wort gibt offft Lutherus reichern verstandt / den Zehen Commentatores mit ihren grossen voluminibus / das man sihet / wie der heilige Geist sonderliche lust gehabt / mit uns Deutschen in vnser Muttersprache zureden / Solches sihet man in den reichen Propheten / in den tröstlichen Psalmen / im gansen Newen Testament. Darumb sol kein fromes Hertz daran zweiffeln / wer inn der Deutschen Bibel Lutheri lieset / der höret den Ewigen Gottes selbs / und wird durch das Wort Gottes lebendigen Trost / vnd Ewige Seligkeit erlangen. Vnter den allerhöhesten Wolthaten / so der Allmechtige Gütige vnd getrewe Gott dieser letzten Welt erzeiget hat / ist nicht die geringeste noch letzte / die herrliche Deutsche Biblia.

Franciscus Dryander ein Spanier / ein fürtrefflicher Man / der nun für 29. Jahren bekant gewesen / hat offtmals herzlich gewünschet / das er der

Franciscus

Dryander

D 5

Deud=

Deutschen Sprachen kündig sein mö-
 chte/ auskeiner andern vrsachen/ dann
 nur dz er die Deutsche Biblia Lutheri/
 die er vō allen gelerten so hochhörte rhu-
 men/ möchte lesen/ vnd verstehen. Weil
 denn die Spannier vnd andere Natio-
 nen/ denen das Liecht der Warheit ist
 auffgangen/ so hoch vnd viel nun von
 der Deutschen Biblia Lutheri halten/
 Wie viel mehr wil vns Deutschen sol-
 ches gebühren/ denen G^ott diese son-
 derliche Gnad hat bewiesen? Darumb
 solten auch billich alle vnd jede Haus-
 väter in ganz Deutscher Nation dar-
 nach trachten/ vnd so viel von ihrer naz-
 rung entberen/ das sie die Deutsche
 Biblia/ als den edlen Schatz vnd pfand
 in ihrer Behausung hetten/ vnd alle
 Tage/ oder zum wenigsten auff die
 Feyertage ihre Kinder oder Knaben
 aus der Schulen darin lesen lassen/
 auff das G^ottes Wort vnter ihnen
 wohnete/ vnd sie in ihrer Mutterspra-
 che mit G^ott reden köndten. Der
 Haus-

Hausvater lest seinem Kinde ein schön
 Erbtheil / der vnter andern Segen des
 HERRN neben einem ehrlichen Na-
 men vnd gerüchts / auch die Deutsche
 Biblia lesset. Welcher Deutscher die
 Deutsche Biblia nicht herzlich lieb hat
 vnd in allen Ehren helt / der mus ein
 Feind sein Göttlicher Wahrheit / So
 viel halte ich von der Deutschen Bi-
 blia Lutheri.

NB.

D. POMERANVS' Venerandus D. Pomeranus
 Senex, & magni nominis Theologus, de quibus
 multis diuersarum regionum Ecclesijs,
 optimè meritis; hunc laborem Transla-
 tionis Bibliorum, vti Mathesius concione
 13. de vita Lutheri refert, tanti fecit, vt D. Iohann
 quotannis in suis adibus festum Transla- Mathesius
 tionis Bibliorum celebrare ipsum non
 puduerit, vt hac ratione memoriam hu-
 ius summi doni grata mente in familia
 sua conseruaret. Sed bone Deus quàm
 nos longè ab hac gratitudine absumus?
 Verissimam enim esse quærelam Domini
 Michaëlis Neandri fatendum est. Ple- Michael
 riq; etiam, inquit, illi qui professione su- Neander
 mus Theologi, omnibus rebus plus ocij,
 studij

studij, temporis ac laboris, quam huius
 lectioni assidue tribuimus, ita vt de cen-
 tum Theologis vix vnum inuenias, qui
 in vita semel Biblia tota attentè perlegat:
 De mille non vnum, qui tota intelligat.
 De decies mille nullum, qui eo studio
 singula in ijs examinet, trutinnet, ac per-
 pendat, quo pleriq; plana nobis facimus,
 quæ obscura & difficilia sunt in Homero,
 Pindaro, Ouidio, Virgilio, Dioscoride,
 vbi apices, syllabæ, ac voces singulæ ex-
 actissima diligentia ponderantur. Hunc
 inuersum ordinem nos, qui Theologi &
 Christiani haberi & censi volumus, de-
 testantes. Sequamur præceptum Chri-
 sti, iubentis, assidue legere & scrutari
scripturas &c.

han. 5.

De posteriori beneficio adscribam
 testimonium clarissimi Theologi, & con-
 stantissimi & fidelissimi D. Lutheri di-
 scipuli, nimirum D. IOACHIMI
 MÖRLINI, is sic habet in Præfatione
 Quæstionum suarum Catechetiarum:

Ioachi-
us Morli-

Ich bringe E. J. G. den allerhö-
 chsten Schatz so auff Erden ist / Denn
 er ist ja nicht mein / sondern des heili-
 gen Geistes / vnd seine ganze Bibel / in
 welcher das heilige schöne Organon /
 vnd

vnd fromme Bienenlein D. Martinus
 seliger / als in dem Paradies Gottes /
 aus allen Rößlein vnd lieblichen blüm-
 lein / das edle heilsame Honig zusamen
 getragen / vnd in das kleine Gefesselein /
 vnd wie es sich für der Welt lest anse-
 hen / geringe Büchlein / den kleinen Ca-
 techisimum eingethan / damit einfeltige
 fromme Leute vnd Kinderlein / das ist
 die rechten Christen / Matth. 18. alles in
 so schönen kurzen Worten desto leicht-
 licher fassen / vnd den ewigen vnuergeng-
 lichen Schatz können behalten.

NB:

Vnd ist mir dasselbige so ein lie-
 bes / gros / vnd edles Buch in meinem
 Herzen / das ich nicht gedencken könnte /
 wenn vns der liebe Gott gleich auff
 Erden nichts mehr durch den grossen
 vnd heiligen thewren Propheten gege-
 ben / wie wirs ihm gnugsam dancken
 köndten. Man nehme den Catechis-
 mum aus der Bibel / was wollen wir
 darinne behalten? So ist doch alles so
 kurz gefasset / das es nicht möglich / et-
 was

NB.

was dauon zunehmen / vnd wiederumb
 mit solchen Worten / Das ich schier
 nicht gleuben kan / das D. Martinus
 dabey gewesen / da es geschrieben / vnd
 zusammen getragen / Sondern gleu-
~~be / der heilige Geist habe ihm die Hand~~
~~vnd Feder / ohne einige Menschliche~~
~~gedanken / geführet /~~ Denn da ist kein
 Wort / ja schier keine Syllaben vnd
 Buchstaben / es gibt vnd weiset einen
 solchen hohen gedanken / das ich teg-
 lich darüber zulernen habe / vnd leider
noch ein armes einfeltiges Schülerchen
 darinne bin. Wolt Gott / das ich mö-
 chte / wie er oft selbst bey seinem leben
 in diesem elend vnd Jammerthal ge-
 wünschet / nur nicht mehr / denn ein
 einfeltiger Catechismus Prediger sein /
 vnd bleiben / ach wie wolte ich meine
 zeit vnd dienst so herzlich wol haben an-
 gelegt. Hactenus D. Morlinus.

D. Heshu-
sius.

Adijciam quoque hoc in loco de Ca-
 techismo D. Lutheri testimonium clarif-
 simi viri & Theologi D. Tilemanni Hes-
 husij, is in praefatione Quaestionum Ca-
 teche-

recheticarum Magistri Tetelbachij in
hunc modum scribit:

Es müssen nicht allein die Gott-
fürchtigen / sondern auch die Kotten
selbs bekennen / das der kleine Catechis-
mus Lutheri den preis für allen hat / als
der auff's kürzeste / ründest vnd einfel-
tigst gestellet / ganz deutliche / ehewre-
heilsame Wort führet / in allen Arti-
ckeln reiner gesunder Lehre ist / alle not-
wendige Hauptstücke des Christlichen
Seligmachenden Glaubens fasset /
also / das man sihet vnd spüret / wie der
Geist Gottes diesen Man D. Marti-
num Lutherum sonderlich zu diesem
Werck / das er einen solchen heiligen
Catechismum stellen sol / beruffen / ge-
schaffen / geführt / vnd getrieben hat.
Darumb darff er auch meines lobens
nicht. Erkenne mich auch viel zu ge-
ringe vnd zuschwach darzu. Wil aber
jemandt gleichwol gerne wissen / was
ich von dem lieben Catechismo Lutheri
halte / so sage ich vnuerholen / das mehr
Geistes /

Geistes / höhere Lehre / reicher Trost /
richtiger erklerung / vnd starker grund
aller Artikel des Christlichen Glau-
bens / im kleinen Catechismo Lutheri
zufinden / denn in viel Hundert gröf-
fern Büchern vnd Tomis der Alten
Lehrer der Kirchen / so man Patres
nennet / nim gleich für dich wenn du
wilt / auch die am negsten nach den A-
posteln gelebet vnd geschrieben / vnd
diese meine gedanccken zubeweisen / solte
mir Gott lob nicht fast schwer sein /
aber hie von vnnöten.

Recitavi quæ & quanta Deus no-
bis beneficia per D. Martinum Lutherum
præstiterit. Data verò opera meis ver-
bis, quæ fortè reprehendi, aut planè re-
ijci poterant in hac tam ardua materia,
vti nolui, sed clarissimorum quorundam
Theologorum, quorum nostro seculo
semper fuit, & est magna apud omnes
rectè sentientes authoritas, & maior erit
apud posteritatem, si qua tamen futura
est, testimonia adscribere volui, non quod
existimem artis esse aliorum dicta trans-
scribere, eaq; pro suis vsurpare, alienisq;
plumis

plumis se ornare: Sed ut autoritas & sententia tantorum virorum, pudorem extorqueret leuibus & impudentibus zoilis & sciolis, qui dum, alijs ingratitude erga præceptores perpetuò obganniunt, ipsi nefaria & scelerata ingratitude virum Dei, præceptorem suum summum, eiusq; sanctissimos labores carpere, & ignominiosis appellationibus traducere non verentur. Deinde ut auditis tot grauissimorum virorum sententijs à primis statim annis, adolescentes scripta Lutheri magnifacere & admirari discant, eaq; quacunq; oblata occasione diligenter legant, atq; illos in pietate non parum profecisse sciant, quibus Lutheri monumenta æterna memoria dignissima vehementer placuerint, nec audiant, imò cané & angue peius oderint ac fugiant impios illos & effrontes homines, qui allegantibus aut horitatē Lutheri incontrouersijs religionis obscæno ore summa cum leuitate & impudentia obijcere non verentur: Vos demum adorabitis stercora Lutheri, istos enim ingratos cuculos Deus grauiter puniet. Ego sanè de me verū ut fatear licet vix extremis, ut aiunt, labijs libros Lutheri degustare cœperim, intelligo tamen, & magna cum admiratione indies experior, singula eius verba singulas sententias & doctrinas continere. Et hoc scio ac certus sum, Lutherum maiorem esse (ut cum D. D. Morlino loquar) omnium hominum opinione, cum mirari possum, sed nec lingua nec calamo

E

altitu-

altitudinem vel amplitudinem huius diuini organi quasi per umbram exprimere, Ideoque vicem meam valde doleo, quod non citius ad diligentem huius viri librorum lectionem adhibitus fuertim. Et denique prolixius hæc testimonia huic narrationi inferere volui, vt animos piorum, qui hæc fortassis lecturi sunt, vel hac saltem ratione ad gratitudinem cum erga Lutherum, tum verò maximè erga Deum ipsum pro hisce summis exhibitis beneficijs exuscitarem.

v. Etsi enim & nos horum summorum beneficiorum, quæ Deus per hunc Heröem nobis exhibuit, gratam memoriam assidue nobiscum circumferre, & gratitudinem animi nostri non tantum erga Lutherum, sed præcipue erga Deum ipsum, vero huius doctrinæ amore, fide constanti spe firma, oratione seria, dilectione Dei & proximi ardente, totius vitæ sanctitate, morum integritate, omniumque virtutum exemplis tanquam filij lucis, omnibus tenebrarum operibus procul remotis & sepositis, in luce ambulantes, declarare debebamus singuli: Si quis tamen præsens hoc nostrum seculum, eiusque corruptissimos mores paulò accuratius inspexerit, atque considerauerit, ne homines ille, si non peiores & magis ingratos Israëlitis, illis tamen tam similes, vt nec quum ovo, quod aiunt, nec lac lacti magis simile esse queat, manifestè proh dolor, deprehendet. Ex decem vix vnum inuenire licet, qui pro hac liberatione ex tristissima

sima

suma Antichristi seruitute, & captiuitate verè
 Babylonica, & luce verbi diuini mirabiliter ac-
 censa & restituta gratias agat, & pro eiusdem
 conseruatione preces ad Deum seriò fundat: vel
 qui vitæ morumq; integritate animi sui gratitu-
 dinem declaret. Omnis enim generis peccata
 ad summum peruenère, ita vt nullum ferè tam
 atrox & horrendum cogitari possit delictum &
 flagitiũ, cuius non innumera apud nos quotidie
 exempla deprehendantur. Nullus est timor
 Dei, nulla est dilectio, maledictum & menda-
 cium, homicidium, furtum, & adulterium inun-
 dauerunt, iniquitas superabundauit, de malo
ad malum homines sunt egressi, & in malitia
sua gloriantur, vt cum scriptura loquar, vtq;
 vno verbo dicam:

Exulat à vulgo cum probitate fides.

Doctrinæ depositum à Luthero quasi per manus
 nobis traditum, ipsiusq; Lutheri nomen, hoc
 nostro exulceratissimo seculo, multis qui ta-
 men egregij ipsius discipuli videri volunt, adeò
 sordet, vt licet expressè & quasi in faciem non
 audeant ipsum reprehendere, multò minus do-
 ctrinam eius condemnare: clàm tamen a cõis-
 cuniculis per latus aliorum, jugulum ipsius pe-
 tentes, pleno ore & buccis id ipsum, quo autem
 iure videant ipsi, facere non verentur. Res patet
 exemplis. Exemplis verò cum sint odiosa, ideo
 hanc querelam abrumpere libet. Ne quid verò
 ad summam nostri seculi ingratitude deesse

videatur, plurimos passim inuenias, quibus ipso Papatus nomine nihil est dulcius, quicquid omnium Pontificiæ Tyrannidis & cæcitatibus jamdudum prorsus obliti, nihil magis expetunt & expectant, quàm ut jugum illud Pontificium denudò ceruicibus nostris imponatur, & Papatus omnibus suis numeris absolutissimus restitua-
 tur. Hoc illis vnicum est curæ, hoc dies & noctes desiderant anxie, omnemque vim & conatus suos in perniciem nostræ, & restitutionem Papisticæ doctrinæ parant & meditantur. Et sanè si hisce ipsorum votis, quod tamen pro sua bonitate Deus clementer auertere dignetur, responderet euentus, tum demum fore sese ex omni parte beatos, aureumque illud, de quo fabulantur Poëtæ seculum ad nos rediturum falso sibi somniant, O seculum, ô mores, ô deplorandam & detestandam nostræ gentis ingratitude. Certum est Ethnicos in ipso die extremi iudicij glorioso, & resurrecturos, & hanc dictu foedam, auditu verò horrendam nostri temporis hominum ingratitude ad oreum usque damnatos esse.

VI. Si quis verò miretur, & causas huius tam nefandæ ingratitude quærat, is legendo saltem consideret quæ, supra de Israëlitarum ingratitude dicta sunt. Quod si omnia juxta animi nostri sententiam felici & prospero successu, quod ad corporalia & caduca huius vitæ bona, fluerent, nemo fortassis esset, qui de restitu-

stituen-

stituendo Papatu vel hiscere, vel mutire saltem auderet. Quia verò hæc verbi lux assiduam comitem habet sanctam crucem, & persecutiones varias: Et in regno Pontificiorum, Satana suum atrium possidente, maiorem tranquillitatem, & feliciorum successum, quo ad corporalia & caduca huius vitæ bona, isti fuisse putant: Ideò etiam tam anxie Papatum restitui anhelant, nequid ipsis quod ad bene lauteq; viuendum requiritur, fortè decedat, etiam si interim iniquissima vitæ conditio subeunda lueis diuinæ amissio, salutisq; æternæ perpetua jactura facienda sit.

Deinde etsi maiores nostri, qui partem aliquam Tyrannidis Pontificiæ & viderunt & sustinuerunt, grata mente hanc diuinitus per Lutherum factam liberationem celebrârint: tamen cum huius nostræ ætatis homines Tyrannidem, & densissimas Antichristi tenebras non viderint, imò nec primis, quod aiunt, labris degustârint, difficulter admodum illi, tantas tamq; horrendas doctrinæ deprauationes, tam abominandas blasphemias, tamq; execrandam Tyrannidem superioribus temporibus fuisse persuaderi possunt. Et si quando à maioribus istiusmodi abominationes desolationum narrantur, perinde illis est, ac si fabulam quandam lepidam, vel figmentum aliquod Poëticum recitari audirent.

Cum igitur talis & tam peruersus sit nostri

seculi status, quid mirum est si atrocissima & grauissima quæq; pœnarum genera, annonæ caritas, agrorum sterilitas, fluminum eruptiones, & exundationes, aëris tempestates noxiæ, grandines, morborum & quidem inauditorum genera varia, pestes, bella funesta & cruenta, vastationes templorum & scholarum, ruinae & mutationes periculosae urbium & imperiorum, amissio doctrinæ cœlestis, & multa alia longè tristiora mala subsequantur.

Quapropter ut & memoriam gratam summorum beneficiorum cœlitus, per Lutherum in nos collatorum conseruare, & quæ sub Romano Antichristo ßey & Tyrannis, tenebræ, fraudes & imposturæ, fuerint, posteris nostris narrando communicare, & ad oculum demonstrare possimus, valdè prodest diuina monumenta beati Lutheri diligenter asseruare, eaq; assiduè nocturna & diurna voluere & reuoluere manu.

Reuerendus & doctissimus vir Dominus M. CONRADVS PORTA Ecclesiæ Islebien-
 sis minister fidelissimus, & Lutheri discipulus constantissimus, amicus & frater noster reuerenter colendus, beatæ memoriæ, causas recitat in oratione quadam potissimum sex, propter quas scripta Lutheri assiduè legenda sint. Prima, quod à Doctore diuinitus excitato & vocato, & à Spiritu sancto impulso & agitato edita sint. Secunda, quod omnia capita doctrinæ Christi-
 anæ

anæ singulari dexteritate tradant, & consolati-
 ones efficacissimas contineant. Tertia, quod
 verbis proprijs & selectissimis ordine o-
 ptimo, de rebus propositis dicant. Quarta, quod
 omnium nostri temporis doctorum & scripto-
 rum libros & commentaria autoritatis ponderè
 & vtilitatis vbertate superent. Quinta quod mi-
 raculosè tam autor quàm scripta, in summis &
 grauissimis periculis conseruata sint. Sexta,
 quod singulari & admiranda constantia asserta
 & vindicata sint. Hisce sex causis non imme-
 ritò addi potest & hæc septima, videlicet, scrip-
 ta Lutheri diligenter evoluenda esse, vt ex ijs
 integram totius Papatus Idæam mente & ani-
 mo amplecti, & ad posteros quasi per manus
 transmittere queamus. Sed quoniam longius
 hæc narratiuncula quam vel institueram, vel co-
 gitâram excurrit, ipsa rerum tractatione eam
 offerente & flagitante, ideo Epilogi vice arden-
 tissimis votis & veris pectoris mei gemitibus
 oro æternum Patrem Domini nostri Iesu Chri-
 sti, vt per & propter Filium suum vnicum μεσί-
 τῳ καὶ ἡμεῖς ἡμεῖς nostrum, suo Spiritu gratiæ &
 precum nos omnes & singulos in hac diuinitus
 per Lutherum reuelata luce verbi sui clementer
 conseruare, & tandem ex hac miseriarum valle
 ad se in cœlum recipere non dedignetur.
 Amen.

D I X I.

[Faint, illegible handwritten text in a medieval script, possibly Gothic or Carolingian minuscule, covering the majority of the page. The text is arranged in several horizontal lines.]

[Small, faint handwritten mark or character.]

[Small, faint handwritten mark or character.]

[Small, faint handwritten mark or character.]

[Small, faint handwritten mark or character.]

67 ¹⁰

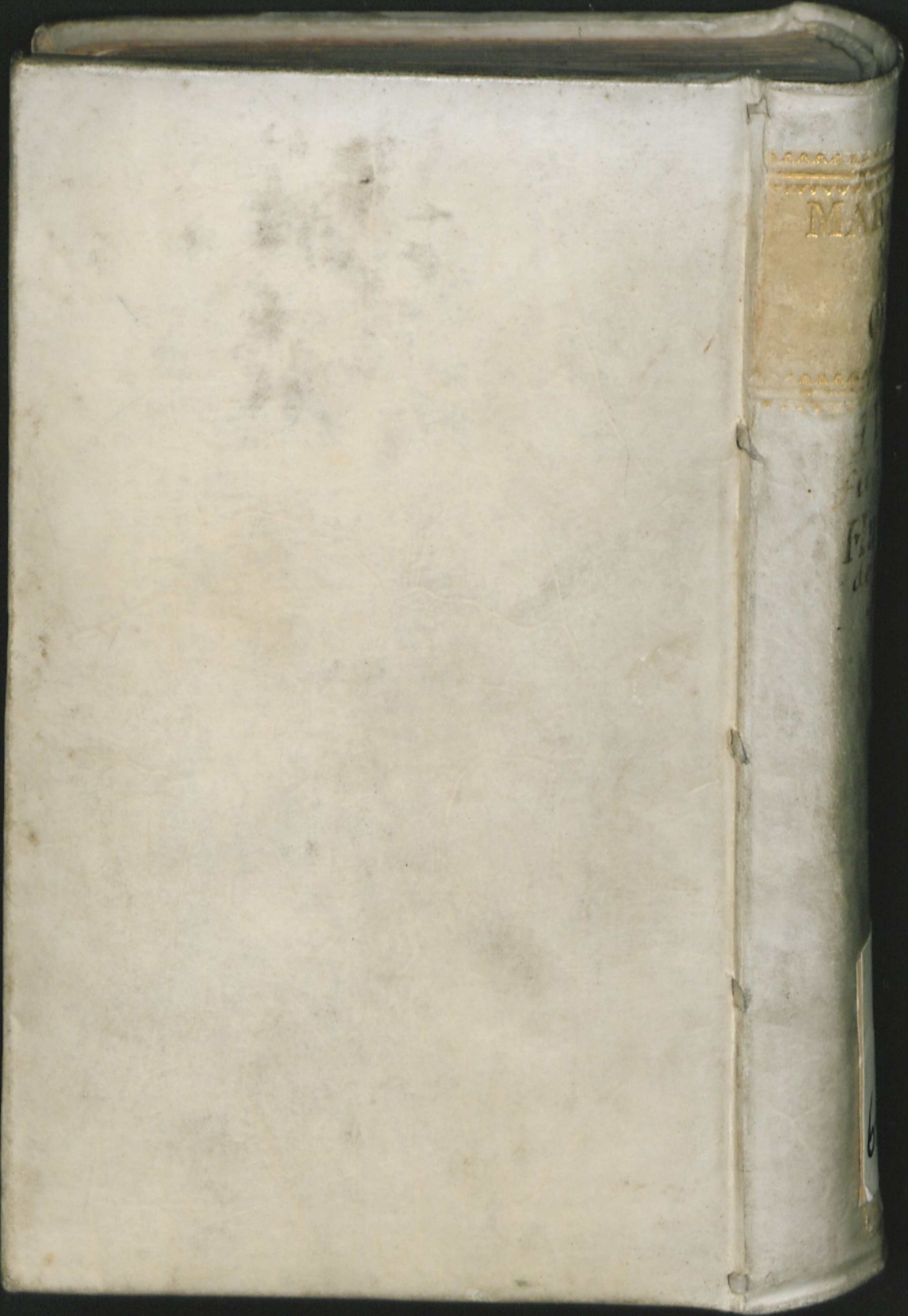
c, 13

67 ¹⁰

c, 13

X 2198420
sb

208

2

ORATIO
S V M M I S
 I M I S B E N E F I -
 I N I T V S P E R E L E -
 sancti Organon Dñ. D.
 V M L V T H E R V M , be-
 oria, postremo & in-
 ato huic mundo
 exhibitis.

ermanicè de verbo ad ver-
 oncione recitata Eimbecę
 à
J A N N E V E L I O
 bum ibidem pastore.

Anno

D. XXCIIX.

Handwritten text in cursive script, likely a library stamp or note, mentioning 'Gaspero Viro clarissimo' and 'reuerendo de. fratri d. dno.' followed by a signature.